

Махмет Мұратханның «6D020600 – Дінтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алуы үшін ұсынылған «Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеялары» тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу жұмысының жалпы сипаттамасы. Зерттеу жұмысында қазіргі Қытай Халық Республикасына қарасты Алтай өңірінде дүниеге келген Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеялары кешенді талданып, ойшыл мұрасындағы діни, мәдени және әлеуметтік көзқарастар терең сараланады. Сондай-ақ, оның қазақ қоғамындағы тарихи рөлі талдап көрсетіледі. Сонымен қатар, Ақыт Үлімжіұлының шығармаларына текстологиялық тұрғыдан зерттеу жасала отырып, ақын мұрасының қазақ мәдениеті мен діни дүниетанымдағы орны бағамдалады.

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, елдегі ұлттық бірегейлікті, көпэтносты және көпмәдениетті қоғамның бірлігі мен тұтастығын қамтамасыз ететін рухани, мәдени және тарихи құндылықтарды қайта жаңғырту еліміз үшін маңызды міндеттердің біріне айналды. Осыған орай, ұлттық бірегейлікті сақтау мен қамтамасыз етудің ең басты тетігі ретінде халқымыздың сан ғасырлар бойы ұстанып келе жатқан дәстүрлі дінін берік ұстануға баса назар аударылды. Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаевтың «Ата жолын сақтаймыз десек, ғасырлар бойы бабаларымыз ұстанған асыл дінімізді сақтайық. Дәстүрлі ислам – халқымыздың ұлттық бірегейлігін танытатын басты құндылықтың бірі. Біз оны берік ұстану арқылы экстремизмге және кертартпалыққа қарсы тұра аламыз» - деген тапсырмасы елдегі дәстүрлі діни құндылықтарды сақтаудың маңыздылығын анық көрсетеді.

Қазақстан территориясының тыс жерлерде өмір сүріп жатқан қандастарымыз тарихи отанымен тығыз байланысқан этникалық топ. Олардың ұлттық бірегейлігін, тілін, мәдениетін және салт-дәстүрлерін сақтау - қазақ халқының біртұтастығын нығайтудың маңызды тетіктерінің бірі. Қазақстанның ұлттық бірегейлігі шетелдегі қазақтардың да өзіндік мәдени ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Бұл жағында Қытайдағы қазақтардың рухани мәдениетті өркендетудегі рөлі туралы Дүниежүзі қазақтарының ІІ кезекті Құрылтайында Қазақстан Республикасының Тұңғыш президенті Н.Назарбаев: «Қытайдағы бір жарым миллионнан астам бауырларымыздың бүгінгі таңдағы ұлттық өркендеу үрдісі жақсы. Ана тіліміздің бай, шұрайлы ортасы сонда қалыптасқан. Қазақтың ежелгі мәдениеті, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы қаймағы бұзылмай сақталып отыр. Қазақ халқының баға жетпес асыл мұрасы – ауыз әдебиетінің де басты бір бөлігі – Қытайдағы бауырларымызда» – деп ерекше атап көрсеткен болатын. Қытайдағы қазақтардың өзіндік ерекшелікке ие діни, мәдени жағдайын зерттеу – дәстүрлі ислам құндылықтарының қазақ қоғамындағы орны мен рөлін бағамдауға мүмкіндік береді. Бұл бағытта Ақыт Үлімжіұлы сынды аталған өңірдің ғұламаларының

діни дүниетанымын анықтау өте маңызды. Қандай да бір тұлғаның шығармалары мен әдеби мұрасының дәуірлік мәнін, қоғамдық құнын ішкерлей тану және баға беру арқылы бір ұлттың әлеуметтік, діни және саяси жағдайын зерттеуге мүмкіндік туады. Демек, Ақыт мұраларындағы діни ұстанымдарды зерделеу – Қытайдағы қазақтардың сол дәуірдегі жағдайын сипаттауға жол ашады.

Еліміздің көрші елдермен және қазақтар шоғырлы қоныстанған елдермен тығыз дипломатиялық байланысы нәтижесінде, шетелдегі қазақтардың тарихы мен мәдениетін тереңірек зерттеуге мүмкіндік туды. Осы орайда, Қытайда туылып, сонда ғұмыр кешіп, күллі қазақтың ақыны, ойшылына айналған тұлға – Ақыт Үлімжіұлының діни-ағартушылық қызметі мен діни дүниетанымын бағамдауға жаңаша жол ашылды.

А.Үлімжіұлының шығармалары қазақ халқының мол рухани мұрасының бір бөлімін құрайды. Оның діни өлеңдері ислам негіздері мен ілімдерін терең түсіндіріп, дәстүрлі қазақ қоғамы мен мәдениетіне діни білімді тереңдеуге өзіндік ықпалын тигізді. А.Үлімжіұлы шығармалары ислам дінінің қазақ халқының өмірі мен тұрмысына әсерін, халықтың әлеуметтік, мәдени және моралдық құндылықтарына ықпалын саралауға мүмкіндік береді. Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымы арқылы шетелдегі қандастардың сол дәуірдегі діни және саяси жағдайы туралы кеңірек мәлімет алуға болады. Өйткені, А.Үлімжіұлы сынды отаршылдық саясаттың қысымына ұшыраған ойшылдардың діни дүниетанымын зерттеу сол кезеңдегі діни қысымға қарсы рухани күрес пен діни және ұлттық бірегейліктің рөлін айқындауға болады. Ақыт шығармаларында дәстүрлі ислам құндылықтары мен халықтың сенім жүйесі үйлесімді көрініс тапқан. Бұл өз кезегінде халқымыздың діни дүниетанымындағы ерекшеліктерді түсінуге, қазақ салт-дәстүрлерінің ислам шариғатымен сабақтастығын анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Ақыт Үлімжіұлы – ақын, ойшыл болуымен қатар, бүкіл ғұмырын қазақ халқын өнер-білімге, оқуға шақырған, халықтың діни білімін арттыруға қызмет еткен ағартушы ұстаз. Сондықтан, Ақыттың діни дүниетанымын зерттеу қазақ тарихындағы діни білім берудің тарихы мен жағдайын анықтауға жол ашады.

Ақыт дүниетанымын зерттеудегі келесі бір мәселе оның поэзиясы діни тақырыптарды қозғап қана қоймай, сонымен бірге исламның моральдық және этикалық құндылықтарын насихаттайды. Оның діни өлеңдері қазақ әдебиетінің діни жанрларының дамуына ықпал еткен, бұл қазақ халқының ежелден келе жатқан әдеби мұрасын зерттеу үшін де өзіндік маңызға ие.

Демек, Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымы қазақтың діни-рухани өмірінің ерекше кезеңін көрсетеді. Оның еңбектерін зерттеу арқылы қазақ халқының діни көзқарастары мен олардың даму жолдарын тереңірек түсінуге жол ашады. Оның діни дүниетанымын зерттеу арқылы қазақтың діни дәстүрлері мен құндылықтарын сақтап қалуға, сондай-ақ өткеннің рухани тәжірибелерін бүгінгі ұрпаққа жеткізуге болады. Бұл сан ғасырлық тарих барысында қалыптасып, бүгінге жеткен елдің ұлттық бірегейлікті сақтау үшін өте өзекті болып саналады.

Зерттеу жұмысының нысаны мен пәні. Зерттеу нысаны – Қытайдағы қазақтардың діни, әлеуметтік ахуалы және А.Үлімжіұлының өмірі мен шығармашылығы. Зерттеу пәні – Ақыттың діни дүниетанымдық идеялары, ақын шығармаларындағы діни, мәдени және әлеуметтік ұстанымдары, сондай-ақ, оның қазақ қоғамындағы тарихи рөлі.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері. Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеяларын кешенді түрде зерттеу арқылы оның шығармашылық мұрасының мәні мен қазіргі қоғамдағы маңызын анықтау. Зерттеу барысында Ақыттың діни көзқарастарының қазақ халқының рухани, мәдени және әлеуметтік өміріндегі рөлін, сондай-ақ, оның басқа ойшылдармен сабақтастығын талдау.

Осы мақсатты жүзеге асыруда төмендегідей міндеттерді шешу көзделеді:

- XIX-XX ғасырдағы Қытай қазақтарының діни, әлеуметтік жағдайы және оның Ақыт шығармашылығына әсерін анықтау;

- Ақыт Үлімжіұлының өмір тарихы мен шығармашылығын зерттеу;

- Ақыт дүниетанымындағы теологиялық мәселелерді анықтау;

- Ақыт шығармаларындағы діни этикалық құндылықтарды зерделеу;

- Ақыт Үлімжіұлы шығармаларының өз кезеңіндегі діни әдебиетке ықпалын көрсету;

- А.Үлімжіұлы шығармаларындағы діни-этикалық ой-тұжырымдардың өзге ойшылдарымен сабақтастығын салыстыру;

- Ақыт Үлімжіұлы шығармаларының бүгінгі таңдағы өзектілігін айқындау.

Зерттеу жұмысының зерттелу деңгейі. А.Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеяларын зерттеуде көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері мен ақынның өзі жазып қалдырған еңбектері негізі дереккөзі ретінде қолданылды. Қарастырылған мәселелер мен зерттеу ерекшеліктеріне байланысты осы бағыттағы зерттеулерді төмендегідей топтастыруға болады:

- А.Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеяларын зерттеудің негізгі дереккөздері оның шығармалары мен жазба мұраларынан алынған мәліметтер болып табылады.

- Ақыт Үлімжіұлының шығармалары туралы еңбектер. Бұған Ақыттанушы ғалымдар Ғ.Ақытұлы, Қ.Жәнәбілұлы, Қ.Нұртазаұлы, К.Жанбозұлы, Ә.Қалиұлы, Б.Жұмабайұлы, Б.Бопайұлы, Д.Капұлы, Г.Омарова, А.Кірішбаев қатарлы зерттеушілердің еңбектері теориялық және әдіснамалық бағдар ретінде алынды. Сондай-ақ, Н.Катанов (Ресей), Нергис Бирай (Түркия) т.б. шетелдік ғалымдардың еңбектері маңызды үлес қосты.

- Қытай қазақтарының саяси, діни және мәдени жағдайы туралы Су Бихай, М.Исахан, Я.Құмарұлы, Ж.Шәкенұлы, Joseph Esherick қатарлы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қолданылды.

- Қытай қазақтарының әдебиеті мен мәдениеті, философиясы туралы Н.Мыңжани, Р.Мағазұлы, У.Қыдырханұлы, Ж.Мырзаханов қатарлы зерттеушілердің еңбектері арқылы терең сол кездегі қоғам жағдайымен

танысуға, сол арқылы Ақыт дүниетанымының қалыптасуының тарихи, мәдени факторларын зерттеуге болады;

- Діни дүниетаным ұғымын анықтау үшін М. Элиаде, В. Дильтей, Рассел Бертран, В.Н. Топоров, М.Ахундов, Ә.Тұрғынбаев, С. Мырзалы, Н. Байтенова қатарлы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстары пайдаланылды.

Зерттеудің ғылыми әдістері мен тәсілдері. Зерттеу жұмысының алдына қойылған міндеттер мен мақсатқа қол жеткізу барысында тарихи салыстырмалы, компаративистикалық, герменевтикалық, феноменологиялық әдістері кеңінен қолданылды.

- тарихи салыстырмалы әдіс (А.Үлімжіұлының еңбектерін тарихи тұрғыда зерделеп, оның діни дүниетанымының қалыптасуына әсер еткен тарихи және мәдени жағдайларды зерттеу үшін);

- компаративистикалық әдіс (Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеяларын өзге ойшылдардың идеяларымен немесе басқа діни-философиялық жүйелермен салыстыру үшін);

- герменевтикалық әдіс (Ақыт еңбектеріндегі діни мәтіндерді талдап, дұрыс интерпретация жасау үшін);

- феноменологиялық әдіс (Ақыт дүниетанымын, діни тәжірибесін және философиясын жан-жақты және бейтарап тұрғыда түсіну үшін).

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы.

Зерттеу жұмысында Қазақ жазба әдебиетінің негізін салушылардың бірі, дін және қоғам қайраткері, діни ағартушы, ақын, философ Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық идеялары тұңғыш рет дінтанулық талдау жасалынды. Зерттеу нәтижесі ретінде төмендегі ғылыми жаңалықтар ұсынылады:

- Қытайдағы Шыңжаң өңіріне қазақтардың қоныстануы, аталған өңірге ислам дінінің таралуы және Қытайдағы қазақтардың әлеуметтік, діни жағдайына әсер еткен ішкі және сыртқы себептері анықталды.

- XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы Қытай қазақтары арасында діни білім беру жүйесінің қалыптасуы мен оның халықтың діни, әлеуметтік жағдайына көрстекен әсері қарастырылды.

- Ақыт Үлімжіұлы діни дүниетанымының қалыптасуына ықпал еткен әлеуметтік, саяси және діни факторлар талданып, сараланды.

- А.Үлімжіұлының діни дүниетанымына кешенді талдау жүргізілді. Оның шығармаларындағы діни-этикалық ойлардың ұлттық және мәдени негіздері анықталды, Сол арқылы Ақыт еңбектерінің қазақ халқының рухани мұрасындағы орны мен маңызы айқындалды.

- Ақыт Үлімжіұлының әдеби шығармаларындағы діни және моральдық-этикалық мәселелер талданып, оның діни көзқарастарының көркемдік ерекшеліктеріне әсері, Діни идеялардың қазақ әдебиеті мен мәдениетіне ықпалы анықталды.

- Ақыт Үлімжіұлының діни ойларының тарихи кезеңмен және сол кездегі қоғамдық-саяси жағдаймен байланысы жан-жақты қарастырылды. Оның діни

көзқарастарының қалыптасуына әсер еткен факторлар, тарихи тұлғалардың әсері зерттелді.

- Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымының, діни-этикалық ойларының қазіргі қоғам үшін маңыздылығы, оның қазақ халқының рухани жаңғыруына қосар үлесі ғылыми тұрғыда талданды. Оның көзқарастарының заманауи діни, мәдени және әлеуметтік мәселелерді шешудегі ықтимал қолдану аясы анықталды.

Қорғауға ұсынылған ғылыми тұжырымдар.

Ақыт Үлімжіұлы шығармаларындағы дүниетанымдық көзқарастарға талдау жасалғанда, зерттеу жұмысының тақырыбына, мақсат-міндеттеріне, зерттеудің негізгі нәтижелеріне және ғылыми жаңалығына байланысты төмендегідей тұжырым жасауға болады:

1) Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымының қалыптасуына ықпал еткен алғашқы фактор – отбасы мен қоршаған ортасы. Ақын өмір сүрген ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың орта кезі Шыңжаң өңірі саяси дүрбелеңге толы кезең болуымен ерекшеленді. ХІХ ғасырдың соңында Алтай қазақтары Пекинге төте қарап, Манжурлік Цин империясынан уандық, күндік шен алып, өз өңірінің билігі ресми тұрғыда осы шен иелері мен халық арасынан сайланған төрт бидің иелігінде болды. Кейін өңір 1912-1928 жылдары Яң Зыңшин, 1928-1933 жылдары Жин Шурын, 1933-1944 жылдары Шың Ши Сай қатарлы Шыңжаңның жергілікті милитаристерінің билігіне өткеннен кейін, халықтық еркіндік тұмшаланып, ғылым, білімге шектеу қойылды. Мұның ішінде дін және руханият саласы да тоқырауға ұшырады. А. Үлімжіұлы шығармаларында осы кезеңдегі қазақ халқының діни, саяси жағдайлары баяндалады. Сондықтан, Ақыт өмір сүрген осы кезеңінің әлеуметтік және саяси жағдайын зерттеу – қазақстандық исламтану мектебін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Зерттеу қорытындысы ХІХ-ХХ ғасырлардағы Қытайдың діни саясаты мен халықтың өз діни құндылығын қорғау жолындағы әрекеттері үшін жасалатын зерттеулерге өз септігін тиігізеді.

2) Алтай, Қобда өңіріне исламның таралуы ерте басталғанымен, халықтың толық мойындап, діни оқу орындарын салып, дінге бет бұруы кеш басталды. Бұған Шыңжаң билеушілерінің халықты надандықта ұстау саясаты, сыртқы әлемнен оқшаулану және халық арасынан шыққан зиялы қауымды қуғындау саясаты қатарлы бірқанша себептер ықпал етті. Бұл факторлар елдегі әлеуметтік және діни жағдайдың дамуына өз кедергісін келтірді. Алайда, осыған қарамастан, ел ағалары мен ауқатты адамдар жұртты ояту мен ел бірлігін сақтаудың жалғыз жолы – халықты сауаттандыру деп білді. Осының нәтижесінде өңірлерде мешіттер мен медреселер ашылып, халық арасындағы сауатсыздықты жоюға бағытталған шаралар жедел қолға алынды. 1870 жылы Алтайда алғаш рет «Жотақажы» медресесі ашылып, осыдан кейін Қытай қазақтары шоғырланған аймақтарда медреселердің саны жылдан-жылға арта түсті. Кей жерлерде халықтың тұрмыстық жағайына байланысты көшпелі білім беру тәсілдері қолданылды. Аталған білім беру орындары тек діни білім ғана берген жоқ. Сонымен бірге, олар қоғамның мәдени, әлеуметтік және рухани салаларына да елеулі ықпал етті. Қытай қазақтарының діни білім беру

жүйесін зерттеу – қазақ халқының дүниетанымына сай дәстүрлі исламның ғылыми-теориялық негізін дамыту үшін аса маңызды.

3) А. Үлімжіұлы өзі ғұмыр кешкен қоғамның кері кеткен сиқына, «қағынған қоғамға» қарсы философиялық ой толғады. Жастайынан алған діни білімі және сол арқылы араб, парсы, шағатай және түрік тілдерін жетік меңгеруінің арқасында шығыстық ойшылдармен, ақындармен ерте танысты. Қазақ ақыны Абай еңбектерімен танысуы да ақын шығармашылығына өзгеше реңк, өзгеше шабыт береді. Алла сөзін өлеңмен жырлай отырып, Ақыт халықты имандылыққа, білімге шақырды. Ғұмырының соңына дейін ағартушылықпен айналысып, қытайдағы қазақ зиялылары шоғырының қалыптасуына үлкен ықпал етті.

4) А. Үлімжіұлының еңбектері – Қазан баспасынан шыққан кітаптарынан және халық аузынан жиналып, реттеліп, бүгінгі күнге неше том болып жеткен құнды мұра. Алмағайып заманда өмір сүрген ақынның шығармаларының халыққа аман-есен жетуі де – бір бақыт. Өйткені, А. Үлімжіұлы шығармашылығы – қазақ поэзиясының діни, ағартушылық және философиялық бағыттарының тоғысқан шыңы. Араб-түркі мұсылман әдебиетінде қалыптасқан тассауф әдебиеті ақын шығармашылығымен, қазақы дүниетанымға сай болмыспен кеңінен жырланған. Ақыттың әрбір жырынан Орта Азияға кең таралған Матуриди кәләм мектебінің ұстанымын байқауға болады. Адамгершілік және этикалық қағидаттар тұрғысынан алғанда, тариқатқа тән рухани кемелдену принциптері де айқын байқалады. Ақын шығармасында Пайғамбарымыздан өзіне дейінгі рухани силсиланы өлең түрінде жеткізеді. Өзі «дін күтіп» отырмаса да, нақшбанди тариқатының ілімдерін халықты адамгершілік, имандылық, өзін-өзі кемелдендіруге шақырудың әдістемелік құралы ретінде пайдаланады. А. Үлімжіұлының діни дүниетанымын зерделеу – сол кездегі қазақ халқының діни және мәдени жағдайын бағамдауға, өңірдегі діни ахуалды сипаттауға мүмкіндік береді. А. Үлімжіұлының бүгінге дейін жеткен шығармалары осы көзқарасты айшықтаудағы әдіснамалық негіз бола алады.

5) А. Үлімжіұлы – қазақ жазба әдебиетінің негізін салушылардың бірі. Оның шығармашылығының басты тақырыбы болған этикалық және діни көзқарастар қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. А. Үлімжіұлы еңбектерінде Құран мен хадиске сүйене отырып, Алланың бірлігін жырлайды, діни құндылықтарды дәріптеп, адамгершілік, этикалық қасиетті адам жүрегіне жеткізуге талпынады. Оның шығармаларында лирикалық түс пен рухани тереңдік қатар көрініс таба отырып, Аллаға махаббат, өмірдің мәні, сенімнің шынайы болмысы туралы теологиялық мәселелерге нақты жауаптар беріледі. Ақыт шығармашылығының қазақ әдебиетіне қосқан тағы бір үлесі – діни, шариғи мәселелерді халыққа түсінікті, табиғи формада жеткізуі. Бұл ақынның Абай шығармаларына еліктеп өлең жазуында да анық көрініс тапқан. Демек, Ақыт Үлімжіұлы – ақын, ағартушы, ойшыл, дін қайраткері және кітаби ақын.

6) Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымының қалыптасуына әсер еткен факторлар – қоғамдық орта, отбасы тәрбиесі, Науаи, Низами қатарлы шығыс ақындарының еңбектері мен Әл-Фараби, Ясауи, Абай сынды түркі, қазақ

ойшылдарының шығармалары. А.Үлімжіұлы аталған ойшылдардың еңбектерімен таныса отырып, өз шығармашылық мұрасы арқылы өшпес із қалдырды. Зерттеу жұмысында А.Үлімжіұлының моральдық философиясындағы Әл-Фарабимен ұқсастықтары, Қожа Ахмет Ясауи, Абай Құнанбайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармаларымен үндестігі туралы салыстырмалы зерттеу жасалынды. Сондай-ақ, Ақыт Үлімжіұлының Абай шығармаларымен танысуындағы саяси жағдайлар және Абай еңбектерінің Ақыт шығармашылығына ықпалы туралы баяндалып, Ақыттың тек оқушы ғана емес, Абайды қытай қазақтарына танытқан ірі тұлғалық болмысы қарастырылды. А. Үлімжіұлы діни ақын ғана болған жоқ. Сонымен бірге, ол қоғам қайраткері болды. Жері мен елі тозған халықтың мұңына күйіне отырып, білімісіздік пен дінсіздік жайлаған қоғамды ашына жырлайды. Осылайша, ол Шортанбай Қанайұлы бастаған «Зар заман ақындарының» қатарын толтырады. Демек, Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымын зерттеу – халықтың сол кезеңдегі діни және әлеуметтік жағдайын терең талдауға жол ашары сөзсіз.

Зерттеу жұмысының практикалық, теориялық маңызы. Зерттеу жұмысында алынған нәтижелер дінтанулық тұрғыда әлі күнге дейін толық зерттелмеген Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымдық ұстанымдарын, философиялық жүйесін зерттеуге қажетті ғылыми әдебиет ретінде ұсынуға болады. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері Қытайдағы қазақтардың сол кезеңдегі діни мәдени жағдайы мен саяси, әлеуметтік ахуалына қатысты зерттеулерге өз үлесін қоса алады. Қазақ еліне көшіп келген қандастарымызды бейімдеу, оларға діни ақпараттық түсіндіру жұмыстарын жүргізуде көмекші құрал ретінде пайдалануға болады.

Зерттеу нәтижесінің апробациясы. зерттеудің негізгі қағидалары ғылыми баяндама түрінде халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда, Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда, скопус базасындағы ғылыми журналдарда көрініс тапты: Зерттеу жұмысының нәтижелері бойынша 13 ғылыми мақала жарияланды. Соның ішінде Web of Science Core Collection деректер қорына енетін жарияланымда 1 мақала:

1. The importance of religious education in consolidating kazakh identity in China: An historical approach // Web of Science: Religious Education. – 2021. Vol. 116, Iss. 5. – P. 521–530. (квартиль – Q-1, процентиль - 78).

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда 5 мақала:

1. Матуриди ақидасының Ақыт Үлімжіұлы шығармаларында көрініс табуы. ҚазҰУ хабаршысы, Мәдениеттану сериясы, №4 (62) 2017. – 147-154 б.

2. Қытай қазақтарының діни білім беру жүйесіндегі «Абақия» медресесінің орны. ҚазҰУ Хабаршы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. №1 (63). 2018. – 178-186 б.

3. Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымындағы ерекшеліктер. ҚазҰУ Хабаршы. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы. №2 (68). 2019. – 171-179 б.

4. Relationship between Religion and Customs Law in Traditional Kazakh Society. ҚазҰУ Хабаршы. Дінтану сериясы. №3 (31) 2022. – 36-44 б.

5. Дуальность социума «гармония – дисгармония»: взгляд через призму Коранического откровения. ҚазҰУ Хабаршы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. №1 (63). 2018. 78-88 бб.

Отандық және шетелдік конференцияларда 7 мақала:

1. The formation of religious educational system of kazakhs in China. Materials of the XIII International scientific and practical Conference Science without borders – 2018. – 54-59 б.

2. XX ғасырдағы Қытай қазақтарының діни жағдайы және қытай компартиясының діни саясаты. Исламтану және араб филологиясы мәселелері. халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. XVII том. 2019ж. – 73-83 б.

3. Қазақ даласына буддизмнің таралуына тарихи-дінтанулық шолу. «Дәстүр мен жаңашылдықтың діни қырлары әлемдік және қазақстандық болмыс аясында» Республикалық ғылыми конференция материалдарының жинағы, 2022ж. – 173-181 б.

4. А.Үлімжіұлының өмірімен шығармашылығындағы діни дүниетаным эволюциясы. Recent scientific investigation. Proceedings of XLI International Multidisciplinary Conference. - February, 2023. – 135-144 б.

5. Ақыт Үлімжіұлы дүниетанымындағы діни-этикалық ой-тұжырымдар. «Ислам өркениеті кеңістігіндегі Хусамуддин әс-Сығнақи мұрасы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. 2023. – 140-146 б.

Халықаралық, Республикалық танымдық журналдарда 2 мақала:

1. Ақыт Үлімжіұлы шығармаларындағы кемел адам концепциясы. «Aқиқat» журналы. - 2023ж. сәуір. №4. – 78-81 б.

2. Әл-Фараби мен Ақыт Үлімжіұлының моралдық философиясының рухани сабақтастығы. «Исламтану зерттеулері» журналы. №1 (001) 2024. – 165-174 б.

Ғылыми жұмыстың құрылымы. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен және қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Бірінші және екінші бөлім екі тараудан, ал соңғы бөлім екі тараудан құралған. Жұмыстың жалпы көлемі – 159 бет.